

JESPERSENŮV CYKLUS (*Jespersen's cycle*)

CAT[gramatika], CAT[morfologie], CAT[syntax], CAT[diachronie]

CYKlický vývojoVý proces týkající se forem vyjadřování ↑[NEGACE]. V 1. fázi se negace vyjadřuje operátorem umístěným před sloveso (např. stfr. *Jeo ne dis* – ‘já – neg – říkám’), ve 2. fázi se takto umístěný operátor pociťuje jako slabý/nedostatečný, doplňuje se tudíž dalším negujícím elementem umístěným za slovesem (souč. fr. *Je ne dis pas* – ‘já – neg – říkám – neg’), ve 3. fázi se původní předslovesný operátor stává nepovinným, resp. mizí (souč. hovor. fr. *Je dis pas* – ‘já – říkám – neg’). Takto vzniklá konstrukce pak může celý proces opakovat, jak ukazuje BIB[Jespersen (1917: 4–15)], BIB[Jespersen (1924:335–336)] na vývoji negovaných konstrukcí v angl.: 1. *ic ne secge*, 2. *I ne seye not*, 3. *I say not*, 4. *I do not say*, 5. *I don't say*. V kombinaci s některými frekventovanými slovesy, např. *I don't know*, může v 5. fázi ve výslovnosti docházet k opětnému oslabování negujícího prvku, srov. běžné [ai d(n)nou], resp. dokonce [dunno]. Na daný jev, jehož příčinu vidí ve fonetickém oslabení a proklitizaci původního negativního adverbia (fáze 2.), upozornil BIB[Jespersen (1917)]; termín **J.c.** pochází od BIB[Dahla (1979)]. BIB[Horn (2001)] vidí kromě fonetických příčin jako motivaci vzniku **J.c.** také faktory slovosledné a typologické, totiž fakt, že zejména v ↑[SVO jazycích] funguje princip „(větná) negace nejdříve“, tj. u predikátu (týká se přesunu od 3. do 4. fáze).

Cyklický vývoj konstrukcí s negací se chápe jako gramatický proces, i když u postverbálního prvku zpravidla původně jde o zesilující prostředek lexikální (tzv. minimalizátor, srov. BIB[Horn, 2001:452–454]), např. fr. *pas* pochází z lat. *passum* (‘krok’) a původně vystupovalo v souvškytu se slovesy pohybu.

Případy popisované jako 2. fáze, tj. konstrukce se zdvojeným vyjádřením negace, nelze ztotožňovat s konstrukcemi typu *nikdo nepřišel*, typickými pro slovanské jaz. Zde se kromě negovaného slovesa objevuje negovaný totální kvantifikátor/identifikátor. Tyto případy, v nichž může být negace dále hromaděna (*Nikdo nikdy nic neřekl*), se označují jako ↑[negativní shoda] (vyjadřují totální popření), pro niž je určující negovaný kvantifikátor/identifikátor (v současné č. neexistují věty **Nikdo ví n. *Vidím nic*). Věty s negovaným predikátem obsahující kladný kvantifikátor/identifikátor, ať už totální, n. indefinitní, např. *Všichni tomu nerozuměli; Karel zase něco nepřinese*, jsou víceznačné (indefinita vždy dovolují kontrastivní, tj. polární čtení) a možnosti jejich interpretace závisí na rozsahu rematické části při užití dané věty. K historii negativní kongruence srov. BIB[Dočekal (2010)].

Současná kolokviální č. však má konstrukce, v nichž minimalizátor (*negative polarity item*) může vyjadřovat totální popření. Vystupuje jak vedle negovaného predikátu – *neví o tom ani ň; nedal jim ani hovno*, tj. podílí se fakticky na negativní kongruenci, tak vedle predikátu bez negace – *houby tomu rozumí; víš o tom prd; dá jim hovno*, kde popření vyjadřuje sama tato jednotka bez otevřeného příznaku negace.

J.c. byla věnována pozornost z hlediska historického vývoje, zejm. v románských jazycích, ale i v jazycích dalších typů (van der Auwera (viz lit.); BIB[] [Haspelmath, 1997]); BIB[] [Willis & Lucas ad. (eds.) (2013)], tam i analýza slovanských jazyků. Ukazuje se, že „cykly“ při rozmístování operátorů negace se mohou větvit a že jedním ze zdrojů vývoje podobných konstrukcí je zejména ne/přítomnost emfáze (zdvojená negace ve 2. fázi je emfatická). Diskutována byla také Jespersenem postulovaná fonetická motivace pro vznik cyklických konstrukcí (BIB[] [Kiparski & Condoravdi, 2007]); vznik cyklů se dává do souvislosti s vývojem systému negace v jednotlivém jazyce jako celku.

Lit.: DAHL, Ö. Typology of Sentence Negation. *Linguistics* 17, 1979, 79–106; DOČEKAL, M. Negative Concord: From Old Church Slavonic to Contemporary Czech. In Hansen, B. & J, Grković-Major (eds.), *Diachronic Slavonic Syntax: Gradual Changes in Focus*, 2010, 29–40; HASPALMATH, M. *Indefinite Pronouns*, 1997; HORN, L. *A Natural History of Negation*, 2001; JESPERSEN, O. *Negation in English and Other Languages*, 1917; JESPERSEN, O. *The Philosophy of Grammar*, 1924; KIPARSKI, P. & C. CONDORAVDI. Tracking Jespersen's Cycle, 2007 (<http://web.stanford.edu/~kiparsky/Papers/lesvosnegation.pdf>); LABOV, W. Negative Attraction and Negative Concord in English Grammar. *Lg* 48, 1972, 773–818; LADUSAW, W. A. Negation, Indefinites, and the Jespersen Cycle. In *Proceedings of the Nineteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: General Session and Parasession on Semantic Typology and Semantic Universals*; 1993, 437–446; MATHESIUS, V. Několik zásadních slov o konkurenci a o dvojí negaci. In Mathesius, V., *Čeština a obecný jazykozpyt*, 1947, 319–326; VAN DER AUWERA, J. *The Jespersen's Cycles* (http://uahost.uantwerpen.be/cgct/publications/van%20der%20AUWERA_JESPERSEN%20cycles_FINAL.pdf); VAN GELDEREN, E. The Negative Cycle. *Linguistic Typology* 12, 2008, 195–243; WILLIS, D. & CH. LUCAS ad. (eds.) *The History of Negation in the Languages of Europe and the Mediterranean*, Vol. 1, 2013.